

DEN 9 APRIL 1940 —

ETT FEMTON-ÅRSMINNE

Av fil. dr OTTO JÄRTE

I INTET av de europeiska länder, som besattes av Hitlers krigsmakt under andra världskriget, har befrielsens rättsliga efterbörd blivit så långvarig som i Danmark. Det står i egendomlig kontrast till att ockupationen ingenstädes var så relativt lindrig som i Danmark, som galghumoristiskt benämndes »Hitlers kanariefågel», men har sin orsak däri, att heller ingen av dessa stater kapitulerade så snabbt för inkräktaren. Danska patrioters kvardröjande djupa olust över denna, i jämförelse med olycksbrödernas motstånd i vilja och värnkamp, snöpliga underkastelse efter blott en stunds skottlossning vid sydgränsen med obetydliga blodsoffer ävensom det högst egendomliga beteendet från vissa medlemmar av den dåvarande regeringen Stauning—Munch krävde en klargörande granskning. I juni 1945, knappt en månad efter Danmarks frigörelse, tillsatte också Folketinget en parlamentarisk kommission med uppgift »att undersöka samtliga de politiska och militära förhållanden, ägnade som grundval för en bedömning, huruvida det funnes anledning för Folketinget att införa riks rätt anklaga ministrar och andra ansvariga ämbetsmän för deras uppträdande under och efter ockupationen».

Danmark var dock icke det enda härtagna land, som hade behov av ett räfst- och rättarting för den 9 april. En liknande kommission tillsattes i Norge, som fortare blev färdig med ett frikännande utlåtande. Norge hade visserligen blivit »taget på sängen» som Danmark med en beredskap i bräckligaste laget. Men främst tack vare dåvarande stortingspresidenten Hambros rådighet lyckades regering och storting undkomma från Oslo på morgonen den 9 april för att anbefalla mobilisering och uppta lokala strider mot tyskarna, som pågingo i nära två månader, innan general Ruge nedlade vapnen samt konung Haakon med kronprinsen och regeringen överfördes från Tromsö till London på en brittisk kryssare. Den tilldragelse, som för norrmännen delvis avledde uppmärksamheten från den norska överhetens skuldfråga, var Vidkun Quislings förräderi ge-

nom hans olagliga regering och radioorder att sabotera mobiliseringen. Quisling och hans anhang blevo icke blott syndabockar för den 9 april, utan namnet införlivades i den internationella vokabulären som benämning för alla liknande Judasfigurer, vilket gjorde Norge mera känt uti världen än någonsin Ibsen, Björnson och Grieg. Den utmärkte norske tecknaren Blix, f. d. medarbetare i gamla *Simplicissimus*, som under krigsåren fullföljde dennas förnämliga traditioner, avspeglade företeelsen i en karikatyr: Vidkun Quisling anländer till »der Führers» högkvarter och anmäler sig som Quisling hos vakthavande officern, som lakoniskt frågar: »Vilken Quisling?» Det fanns onekligen flera att välja på, fastän ingen var så renodlat fanatisk som förebilden. Denna namnkunnighet lände dock Norge ingalunda till vanheder. Alla, som kände till fallet Quisling och hans efterföljare annorstädes, visste också, att norrmännen modigt motstått den dubbla ondskan i Quislings och Terbovens—Gestapos kombinerade förtryck och terror.

Den danska kommissionen hade det så till vida lättare, att Danmark visserligen i sina nationalsocialister hade ansatser till Quislingar, men de spelade ingen som helst roll utom som lönnmördare av danska motståndsmän som Kaj Munk. För Danmarks del koncentrerades intresset av ovannämnda skäl kring dagarna före den 9 april. På grundval av en preliminär utredning kunde dock kommissionen redan i oktober 1945 meddela Folketinget, att fel och försummelser förekommit före ockupationen av Danmark, ehuru ej av sådan art, att ministrar, diplomater och militärer i ledande ställning gjort sig skyldiga till landsförräderi. »Det bör slås fast», hette det vidare, »att det icke kunnat påvisas, att någon av nämnda vederbörande vare sig före, under eller efter den 9 april haft straffbara förbindelser med ockupationsmakten.»

Med detta besked var uppenbarligen både riksdagen och delvis allmänna opinionen till freds. Allraminst ville socialdemokrater och borgerliga radikaler riva i gamla sår, som voro på väg att ärras, eftersom deras partier suttit vid makten under den kritiska perioden. Kommissionen fördjupade sig sedan i studier av bl. a. de beslagtagna tyska arkiven och publicerade tid efter annan delbetänkanden, varigenom den offentliga diskussionen hölls vid liv i utomparlamentariska kretsar. Den kom därvid att alltmer kretsa kring tve n n e händelser: dåvarande utrikesminister P. Munchs sätt att reagera mot de hemliga underrättelserna från Berlin dagarna före den 9 april och dåvarande försvarsministerns, socialdemokraten Alsing Andersen, besynnerliga uppträdande under samma skede.

Det blev ju ganska snart efter krigets slut allmänt bekant, att en av de män, som tillhörde det antinazistiska »andra Tyskland», amiralen Canaris i Berlin, innehavaren av en sådan nyckelposition som chef för det tyska kontraspionaget, ungefär en vecka före den 9 april lät underrätta holländske marinattachén, vad som förestod Danmark och Norge. I överensstämmelse med Canaris' och hans medsammanstämmandas avsikt bragte denne genast nyheten till sina kollegers kännedom, vilka i sin tur underrättade sina beskickningar f. v. b. till respektive utrikesministrar. Dåvarande danska sändebudet i Berlin, kammarherre Zahle, förut i samma egenskap placerad i Stockholm, sände en kurir härom till Munch. Efteråt har det sagts, att den tyska läckan föreföll så otrolig, att uppgiften intrangerades bland de ymniga sensationsrykten med grumligt ursprung, som under krig brukar spridas. Zahle tog dock varningen på fullt allvar, likaså Sveriges dåvarande minister i Berlin, Arvid Richert, som dessutom från vår konsul i Stettin fick bekräftande rapporter om tyska truppsamlingar i nordtyska Östersjöhamnar och där pågående inlastningar.

De skandinaviska regeringarna borde ha varit förberedda på denna ödesdigra vändning. Under hösten 1939 framgick av anglo-franska meningsyttringar, att Tysklands försörjningsproblem med utländsk krigsmateriel var en ellips med *oljan* och *malmen* som brännpunkter. Den nya bundsförvanten Sovjetunionen, vunnen genom det Ribbentrop—Molotov-fördrag i Moskva den 23 aug. 1939, som utlöste Hitlers angrepp på Polen den 1 sept. och därmed andra världskriget, skulle svara för oljan, medan huvuddelen av malmen för Ruhrs masugnar via Narvik, Luleå och Oxelösund hämtades från svenska gruvor. Den s. k. Orientarmé på ca 250 000 man under befäl av general Weygand, som Frankrike hösten 1939 uppställde i sitt dåvarande F. N.-mandatområde Syrien, skulle vaka över oljeleveranserna till Västmakterna från Främre Asiens fyndigheter och utgöra ett latent hot mot Baku. Om den svenska malmen fördes mycket besvärliga förhandlingar mellan svenska utrikesdepartementet med London och Berlin var för sig, innan ett modus vivendi-avtal kunde upprättas.

Det tillfredsställde dock ingalunda en så offensivt dynamisk natur som Winston Churchill, då ännu marinminister i Neville Chamberlains regering. Han ville gå hårdare fram mot Narvik och mot Sverige samt övervägde för ändamålet en militär intervention under någon skenfager förevändning, vartill på nyåret 1940 en undsättningsexpedition till vinterkrigets Finland befanns lämplig. Under

tiden konspirerade brittiska agenter i Stockholm mot Oxelösunds hamn för att försvåra malmutförseln under vintern från Grängesberg, vilket kom i dagen genom den svenska polisens uppdagande av den s. k. Rickmanligan. Under första världskriget hade det ju också lönat sig att våldföra sig på Greklands neutralitet genom att spela ut Venizelos mot konung Konstantin, Wilhelm II:s svåger.

För Churchill gällde det dock ej endast att stoppa den svenska malmexporten, om vars omistlighet för Tredje Rikets rustningsindustri man västerut måhända gjorde sig något överdrivna föreställningar. Churchill förband därmed samma storstrategiska syften som under första världskrigets början gjorde honom — även då marinminister i Asquiths regering — till förespråkare för expeditionen till Dardanellerna. Det officiella huvudargumentet var därvid att bistå det allierade tsardömet i dess växande betryck och att likvidera Turkiet som allierad till centralmakterna. Men det gällde minst lika mycket en diversionsmanöver för att minska det tyska trycket på västfronten, där det stelnade skyttegravskriget med alltmer påtagligt missförhållande mellan manspillan och markvinning tidigt ingav Churchill stark motvilja. Det förelåg även ett annat alternativ: en forcering av Bälten och Östersjön utan hänsyn till Danmarks och Sveriges neutralitet, vilket energiskt förordades av förste sjölorden, lord Fisher. Churchill valde Dardanellerna, och det var icke hans skuld, fastän han fick bära hundhuvudet, att Gallipoli-fälttåget 1915—16 misslyckades med en förlust av 200 000 man. Av farhågor för det tyska angrepp i väster, som efter Hitlers »skapande paus» under vintern kunde väntas våren 1940, upptog Churchill ånyo sin favoritidé om en splittring av fiendens krafter samt fick därvid livligt understöd av den franska stats- och militärledningen. De mera betänksamma, Neville Chamberlain och hans utrikesminister lord Halifax, ville dock icke vara med om alltför brutala metoder mot Norge och Danmark men medgävo ändå under de första marsdagarna 1940, att en diplomatisk framställning gjordes i Oslo och Stockholm om rätt till genommarsch för anglo-franska styrkor till Nordfinland. Sveriges och Norges regeringar avböjde tvärt denna trevare, vartill ett bifall skulle ha frambesvurit en tysk krigisk motaktion. Med en sådan eventualitet kalkylerade däremot Churchill som en metod att få Norge och Sverige med i kriget, varigenom tyskarna skulle förskaffas en ny krigsskådeplats i Skandinavien, som borde reducera deras offensiva kapacitet mot västfronten under våren. De anglo-franska trupperna skulle förvisso ha stannat i Narvik, Kiruna, Gällivare och Luleå samt undvikit den krigiska

konfrontation till Finlands hjälp med den ryska björnen, som med hänsyn till ovissa framtidsutsikter icke borde onödigt utmanas. En enhällig opinion i Sverige och i Norge ställde sig också bakom regeringarnas negativa besked som en klar konsekvens av neutraliteten. Finlands sak var förvisso Sveriges men ej i den grad att vi skulle dra över oss ett tyskt anfall; det räckte med att Sverige nu, som under Finlands senare andra krig mot Sovjetunionen 1941—44, förhöll sig »icke-krigförande». En presstämma anmälde dock en avvikande mening, Torgny Segerstedt i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, som hävdade att Västmakterna borde beviljas fritt genomtåg. Det var en fundamental felsyn, som man erinrar sig, då Torgny Segerstedt vid tioårsminnet av hans död med fog nyss firats som frihetens främste publicistiske förkämpe på sin tid.

Hur mycket man från svensk sida än må förebrå Churchill att cyniskt nonchalera riskerna för Sverige att oförskyllt inblandas i kriget utan att det skulle kunna frälsa Finland från nederlag, må hans politik ur Västmakternas strategiska synpunkt ha varit plausibel. Churchill upprepade också samma undsättningstaktik i april 1941, då Tyskland för att hålla Mussolinis illa medfarna arméer under armarna i deras reträttstrider mot nuvarande fältmarskalken och grekiske regeringschefen Papagos gick löst mot Grekland efter att i förbifarten ha slagit det uppstudsiga Jugoslavien till marken. General Wavell befalldes att avbryta sin segerrika uppgörelse med marskalk Grazianis italienare i Tripolitanien och sända undsättning till Pireus för att söka hejda tyskarnas frammarsch. Det slog slint utan något nytt Thermopyle, och Grekland invaderades. Men Storbritannien hade visat sig vara en pålitlig allierad, och efteråt kom belöningen på så sätt, att de insatser tyskarna nödgades göra i Grekland för att omintetgöra briterarnas intervention, fördröjde starten d. 22 juni 1941 av Hitlers »Barbarossaplan» mot Sovjetunionen med så många veckor, att tyskarna icke hunno bemäktiga sig Moskva, förrän de i sommarmunderingar hejdades av en lika sträng vinter som försvagade den karolinska armén i Ukraina 1708—09. En liknande tankegång dikterade Churchills åstundan att under andra världskriget förmå amerikanerna till en framstöt från Italien till Budapest och Wien före röda armén för att om möjligt låta denna stanna vid Karpaterna och vid Weichsel, vilket skulle ha förlänat Europa ett helt annat utseende efter kriget än den tröstlösa bild det nu företer. Samtidigt hade Churchill det sekundära militära motivet att komma bakom Hitlers »Atlantvall» och undgå ett frontalt anfall över Kanalen. Men varken Franklin Roosevelt eller hans

generaler, bland dem Eisenhower, hade nog politisk eller militär fantasi för att sentera Churchills framsynta visioner.

Emellertid korsade Moskvafreden den 13 mars 1940 Churchills försök att använda Finland som camouflage för sina skandinaviska projekt. Men han uppgav dem icke. I skotska hamnar sammandrogos anglo-franska förband för att vid behov överskeppas till Norge, vars neutralitet grovt kränkts genom Altmarkepisoden på Jössingfjord och till sist genom en notifikation den 8 april i Oslo att brittiska marinen utlagt minor på norskt territorialvatten för att bereda avbräck för malmtrafiken från Narvik. Dessa kontroverser med London lade sådant beslag på utrikesdepartementets uppmärksamhet, att det förbisåg det oväder, som söderifrån nalkades Norge, och nonchalerade alarmsignalerna från Berlin den 9 april. I Oslo hade man slagit sig till ro med Hitlers och den tyske marinchefen Raeders försäkringar vid krigsutbrottet, att Tredje Riket ämnade respektera de skandinaviska staternas neutralitet, vilka vid nämnda tidpunkt nog avgåvos utan baktankar. Berlin erinrade sig från första världskriget att sagda länder voro värdefulla som leverantörer av allsköns åtrådda förnödenheter och med sin förmåga att operera »på de inre linjerna» ville tyska krigsledningen sammanhålla och icke söndra sina resurser — dvs. just den strategi, som Churchill önskade motverka genom omfattning från flyglarna.

I den mån som tyska underrättelsetjänsten förmålde om Churchills försök i sådant syfte, då det gällde Norge, började likväl Hitler att bli orolig att förekommas av britterna och gav order att utarbeta en fälttågsplan med dylik målsättning under codeordet »Weserübung». Ingenting låg eljest Hitlers mentalitet mera fjärran än att han härmed skulle vilja överglänsa britterna som försvarare av »the rights of small nations». Kronologiskt och kausalt var initiativet Churchills, men Hitlers uppsåt var krasst maktegoistiskt, och han kunde icke som Churchill i ett tal på vintern 1939—40 fordra offer av de neutrala för Västmakterna, vilka också kämpade för deras framtida frihet och oberoende. Genom numera tillgängliga memoarer och urkunder kan man följa den spännande tvekampen mellan parterna. »Weserübung» växte snart ut till ett detaljerat invasionsföretag, sedan även storamiral Raeder upptäckt fördelarna av att ha Norges fjordar som ubåtsbaser mot Storbritannien. Även Vidkun Quisling lämnade sitt bidrag; han anlände före jul 1939 till Berlin för att personligen meddela Hitler, och i synnerhet den gemensamma nazitrons »teoretiker», Alfred Rosenberg, avrättad i Nürnberg 1946, att norska regeringen icke skulle med vapen avvärja en brittisk

landstigning, och att många norrmän med hänförelse skulle hälsa en »pangermansk» protektor. Huruvida Quisling själv trodde på dessa inbillningsfoster må lämnas därhän, likaså i vilken grad detta »ideologiskt» påverkade Hitlers beslut. Alltnog: efter Altmarkepisoden, som i Berlin mottogs med olycksbådande tystnad, fastställdes den tidtabell för »Weserübung», vilken Canaris yppade.

Hur förhöllo sig de skandinaviska regeringarna härtill? Jo, ungefär som mannen vilken sade att han inte hade någon nytta av en väckarklocka som ju ringde — medan han sov! För att återknyta till Danmark blev Munch obehagligt berörd. Kunde man verkligen tänka sig att Hitler blott ett år efter det Danmark, ensamt av de inbjudna nordiska staterna, avslutit ett nonaggressionsfördrag med Tredje Riket, skulle trampa detta under fötterna? Munch hade dock föregående höst bevittnat hurusom Hitler överfallit Polen utan hänsyn till pakten med Pilsudski 1934 och att hans nye kumpan Stalin i praktiken behandlade sitt nonaggressionsavtal med Finland som ett inkubationsstadium för krigspestens. Munch kunde icke hitta på någonting annat än att uppkalla det tyska sändebudet i Köpenhamn, Renthe Fink, och fråga honom om dessa hemska hörsägners från Berlin kunde vara sanna! Renthe Fink förnekade varje kännedom därom och med gott samvete, när han ej alls var invigd i planerna. Vid ett mitt samtal med Renthe Fink, numera privatperson i München, då denne vistades i Stockholm på hösten 1953, bekräftade han detta. Först på natten till den 9 april anlände till hans legation, ävensom till hans lika ovetande kolleger, prinsen av Wied i Stockholm och dr Brauer i Oslo, en specialkurir från Wilhelmstrasse med depescher, vari han av Ribbentrop förstärktes att så tidigt som möjligt på morgonen den 9 april uppvakta Munch med ett ultimatum att Danmark skulle omedelbart dagtinga vid äventyr av krig, inlett med flygbomber över Köpenhamn.

Så otroligt naiv var givetvis icke Munch att han trodde sig kunna erhålla ett jakande besked av tyske ministern. Munch var tvärtom en durkdriven politiker, men han behövde Renthe Finks bestämda dementi som alibi för den passivitet i fråga om militära försiktighetsåtgärder eller rättare: motsatsen härtill, varom han var ense med statsminister Stauning och försvarsminister Alsing Andersen. Socialdemokraternas och de borgerliga radikalernas program var ju sedan första världskrigets slut avrustning genom successiv nedrustning, varvid neutraliteten skulle markeras genom en militärt värdelös »neutralitetsvakt». Under andra världskriget skulle framför allt det övermäktiga Tsykland ej »utmanas» genom en »demonstra-

tiv» militär beredskap: Danmark borde »ligge lavt». Väpnat motstånd förkastades enligt Viggo Hørups paroll från 1880-talet: »Vad kan det nytte?» Alsing Andersen drev den tesen in absurdum, då han genom sitt egendomliga maskopi med kommandanten för Köpenhamns »Søværn», viceamiral Rechnitzer, numera avliden, lät denne, som illfänades med att helt bagatellisera katastrofhotet, kvällen den 8 april — ausgerechnet!? --- landpermittera så stor del av kustfortens bemanning att de försattes ur stridbart skick. På Middegrundfortet, som spärrade det direkta inloppet till Köpenhamns inre hamn, fanns en kanon med grov kaliber, som med ett par skott i gryningen den 9 april kunde ha sänkt de tyska kolfartyg, som utan att besvara signalerna stävade in mot Langelinje och där ohindrade lade till, varefter de under däckens dolda tyska kompanierna strömmade i land för att överrumpla Kastellet, Amalienborg och generalstabens. Men det fanns ingen artillerist, som kunde betjäna kanonen! Eljest kunde den ha uppnått samma effekt som det norska torpedbatteri på Oskarsborgs fästning i Oslofjordens trångaste del, som samma morgon med en salva sänkte den tyska pansarkryssaren »Blücher» med man och allt, bl. a. de Gestapospecialister med kartotek på a priori »misshagliga» norska medborgare, vilka under månader, ofta på ort och ställe, »utbildats» för sitt vidriga värv. Förbindelserna mellan de olika statliga verken i Danmark voro tillika så bristfälliga, att på morgonen den 9 april tyska trupper kunde landstiga i Gjedser från Warnemündefärjan samt per järnväg ta sig fram över Falster ända till Storströmsbron till Själland, innan militärmyndigheterna i Köpenhamn fingo reda på vad som var å färde! Ej under att den i hast sammankallade konseljen på Amalienborg, vid dånet av överflygande tyska bombeskadrar, under kung Christian X:s presidium måste resignera och släcka de små skärmytslingar, som uppblossat i Sönderjylland. Men gränelsen grodde i danska sinnen mot den överlevande av det ovan nämnda defaitistiska triumviratet, Alsing Andersen. Han blev så impopulär, att när framlidne Hans Hedtoft medtog honom i sin första socialdemokratiska ministär 1947, en häftig proteststorm uppstod hos allmänheten, som tvang Hedtoft att ge honom ett respass, som tills vidare synes vara definitivt för hans roll i dansk politik.

I Oslo tycks ej utrikesminister Koht ha fäst någon vidare vikt vid ofärdsbuden från Berlin. Han var, som sagt, den 8 april så intensivt sysselsatt med ett svar på nyssnämnda brittiska notifikation om minutläggningen, att sådana hotfulla tecken som att en stark tysk örlogseskader på morgonen med hög fart passerat Lange-

land på väg norrut genom Stora Bält och att samma kväll brittiska ubåtar i Skagerack torpederat ett tyskt trupptransportfartyg »Rio de Janeiro», förblevo obeaktade.

Och i Stockholm? Vad som från den svenska samlingsregeringens sida brustit beträffande beredskapen i södra och västra Sverige är ännu icke tillräckligt utforskat för att kunna objektivt bedömas. I varje fall lära våra officiella vitböcker i alltför hög grad bära oskuldens färg. Man vet likväl att dåvarande överbefälhavaren, general Thörnell, någon dag före den 9 april hos försvarsminister Sköld hemställde om åtgärder men avspisades med det lugnande beskedet, att ingenting skulle hända för Sveriges vidkommande. Tidpunkten för inkallelser i södra och västra Sverige var så till vida ogynnsam, att demobilisering pågick av de ca 100 000 man, som under vintern förlagts i översta Norrland, och trupptåg rullade söderut till garnisonerna för deras hemförlovning. Någon dag senare beslöt man dock mobilisering av den s. k. lätta brigaden under befäl av generalmajor Henrik Peyron, vars stab skulle samlas i Jönköping söndagen den 7 april f. v. b. till Skåne. Men när ett kompani danska soldater från en stad i Nordsjälland, som för att undfly tyskarna med sin kapten satte sig på färjan från Helsingör, anlände till Hälsingborg morgonen den 9 april, mottogos de av två poliskonstaplar och ett par tulltjänstemän. Det kunde lika väl ha varit en bataljon tyskar, som i en handvändning besatt Hälsingborg! Så mycket hellre dröjer hågkomsten vid de många värnpliktiga, som redan på eftermiddagen den 9 april självmant inställde sig vid sina förband, liksom också vid alla våra militära myndigheters beundransvärda arbete vid »organisationen» av Sveriges hela krigsmakt, bakom vilken term den allmänna mobiliseringen beslöjades, som Hitler förbjudit genom prinsen av Wied vid dennes särdeles morgontidiga besök den 9 april hos excellensen Günther i utrikesministerhotellet på Blasieholmen. Det var också en tapper och tveklös anda, som fyllde det manstarkaste uppbåd av svenska soldater, som någonsin ägt rum i vår krigiska historia. Det bör tilläggas, att svenska regeringen visligen lät så mycket trupper kvarstå i översta Norrland, att neutraliteten skulle och kunde försvaras; dessutom voro säkerligen både Berlin, vars beskydd därigenom var obehövt, och London, som Hitler ville hålla borta, informerade att Lapplandsgruvornas industriella utrustning i värsta fall skulle demoleras av oss själva.

Utredningskvarnen i Danmark om den 9 april malde så sakta, att kommissionens slutbetänkande först i fjol våras överlämnades till

uppdragsgivaren, Folketinget. Det var i stort sett enhälligt, fränsett några anmärkningar av medlemmar från nuvarande oppositionspartier, och bekräftade det frikännande resultat, för vilket preliminärt redovisats i oktober 1945. Detta avsåg då närmast tilldragelserna före den 9 april men gällde ännu mera odelat tiden därefter. Någon mera utpräglad motsvarighet till den nervkris, som efter Frankrikes sammanbrott i juni 1940 drabbade Norge och på visst sätt även Sverige, förnams näppeligen i Danmark. I Oslo var ju stortinget nästan redo att vika för de tyska kraven att tillstyrka konung Haakons abdikation, och hos oss medverka, förutom fälttågets slut i Norge den 7 juni 1940, rapporter om pessimistisk stämning i Foreign Office och i City till beslutet att »snedbelasta vår neutralitet» med bifall till tyska permittenttåg från och till Norge.

I Danmark sjönk heller aldrig civilkuraget under nollpunkten. Det ådagalades bl. a. vid ett besök i Stockholm av ett antal danska redaktörer från olika partier och orter i september 1941. Vid förtroliga samtal kunde svenska kolleger erfara med vilken förtröstan dessa gäster, som dock hade kännedom om den danska folkopinionen, motsågo en framtid, som just då för de flesta i Sverige förästrades av Hitlers första militära triumfer mot Sovjetunionen och av Finlands nya krig. Skälet till denna naturligtvis mycket dämpade och utåt osynliga optimism var den personliga kontakt, som ofta uppnåtts med de tyska officerarna, vilka respekterades för sitt korrekta uppträdande och som ju högre upp i graderna desto mindre tillit tycktes hysa mot »Führern» och nazismen. I ett fall fick jag under tysthetslöfte veta hur klokt och skickligt Christian X:s gemål, framlidna drottning Alexandrine, begagnade sin härkomst som dotter till storhertig Fredrik Franz III av Mecklenburg-Schwerin; f. d. tyska kronprinsessan Cecilia var hennes yngre syster. Tyska generaler av gamla stammen ansågo det vara sin skyldighet att uppvakta drottningen, vilket blev pinsamt för bägge parter, enär hon icke skrädde orden i sitt fördömande av Hitlers handlingsätt mot Danmark. Generalerna bugade sig tysta, men åtskilliga återkommo, bland dem överbefälhavaren general Kaupisch, från vilken det yttrandet härstammar att »därest Danmark blott gjort motstånd ett par dagar, den forcerade invasionen av Norge icke skulle ha lyckats», ett expertutlåtande, som måste betraktas som mera vittnesgillt än Viggo Hørups försvarsnihilism. Några militära hemligheter undsluppo icke Kaupisch, men i sina samtal lär han dock ha röjt en sådan misstro mot Tredje Riket, att det lät drott-

Den 9 april 1940

ningen »tief blicken» i de tankegångar varur den tyska motståndsrörelsen ledde sitt ursprung, och som kulminerade i överste Stauffenbergs attentat mot Hitler den 20 juli 1944. Medan drottningen kunskapade på sin linje, framstod konung Christian allt mer som nationell symbol och samlingspunkt. På 1930-talet hade det i Köpenhamn spydigt sagts, »Thorvald den talende och Christian den tiende», men Stauning blev efter 9 april allt mera fåmäld. Kung Christian åter red varje söckendag sin morgonritt runt Köpenhamn för att visa att han var på sin post. Han förblev tyst, men han teg så det hördes över hela Danmark. Desto högljuddare hyllades han av huvudstadens befolkning.

Kung Christian fortsatte med sina morgonritter, tills han föll av hästen och blev svårt skadad. De skulle ändå ha upphört efter krisen i den danska ockupationen, den 29 augusti 1943, då samlingsregeringen med socialdemokraten Buhl och den borgerlige radikalen Scavenius som respektive statsminister och utrikesminister, vilka avlöst Stauning och Munch, definitivt avgick, och landet där efter styrdes av »departementscheferna» i ministerierna, som inneha ungefär våra expeditiönscheferns ställning. Det uppflammande av motståndssandan med sabotage och vapensändningar luftledes västerifrån, som föranledde den tyska ockupationsregimens tillstramning, sammanföll till tiden med att Sveriges neutralitetspolitik, genom förbud för permittenttågen och utbildningen av cirka 15 000 norska »polistrupper» i Dalarna och den danska brigaden på cirka 3 000 man i Skåne, lades på ny och motsatt bog. Orsaken var gemensam: Hitlers tilltagande militära maktlöshet efter El Alamein och Stalingrad. Viljan till terror slaknade dock inte. Men mordlusten mot judarna i Danmark fick icke rasa ut lika bestialiskt som i Polen, Holland, Frankrike och delvis i Norge, utan de bereddes rådrum och resurser att med en i hast improviserad trafik undkomma över Öresund till svenska kusten. Tyska befattningshavare på viktiga kommandoposter medverkade härtill genom obstruktion mot givna order. Icke blott passivt utan även aktivt med förhandsvarsel fungerade dåvarande medlemmen av tyska handelsdelegationen i Köpenhamn, handelsrådet Duckwitz, i vilken motståndsrörelsen hade en värdefull vän. Duckwitz är numera Bonnrepubliken sändebud i Köpenhamn.

När Folketinget i fjol våras mottog kommissionens slutbetänkande, tillsattes ett särskilt utskott för dess granskning, vars utlåtande blev föremål för debatter den 17 och 18 sistlidne februari. Inom utskottet hade meningarna brutit sig skarpare än inom kom-

missionen, i det att trenne reservationer förelågo mot majoriteten av socialdemokrater och borgerliga radikaler, som förenade sig med sina meningsfränder i kommissionen att samtliga aktstycken utan åtgärd borde läggas till handlingarna. Det blev också till sist Folketingets beslut. Reservanterna tillhörde Venstre och Konservativa Folkpartiet, vilket senare uppvisade tvenne varianter utan någon nämnvärd skillnad sinsemellan. Det gemensamma för reservanterna var deras instämmande i kritiken av kommissionens sammansättning av idel riksdagsmän, men härtill hade alla partier skulden vid kommissionens tillkomst i juli 1945. Likaledes uppehöll sig reservanterna vid de inledningsvis anförda tvenne omständigheterna, att Munch nonchalerade varningen från Berlin, och att Alsing Andersen snarare försvagade än stärkte beredskapen inför den aviserade Tycho Brahe-dagen. De ansvariga ministrarna underlät dessutom att på ett tidigt stadium upplysa riksdagens utrikesnämnd och partiledningarna om läget, så att effektiva försvarsåtgärder förhindrades. Till yttermera visso hade Folketinget den 19 januari 1940 beslutat uttala »att på alla håll inom danska folket enighet råder att landets neutralitet bör hävdas och att vid behov de medel, som härvid stå till buds, skola användas för att värna rikets fred och självständighet, för vilken uppgift regeringen har att påräkna Folketingets stöd». Denna resolution var ju klart positiv i sin försvarsvilja. Men hur praktiserades den av Staunings regering? Jo, beredskapsstyrkan nedbragtes under vintermånaderna 1940 från 30 000 till 6 600 man, och för att »ej alstra oro» dröjde Alsing Andersen med att orientera arméns generalkommando och lovade först den 8 april på morgonen att bringa till regeringens kännedom de militära chefernas hemställan om inkallelser, vilka Alsing Andersen för sin del »fann farliga». Högerminoriteten var »forbavset» över dessa försvarsministerns prestationer! I de följande debatterna i Folketinget mättes Alsing Andersen skeppan full av oppositionen, men till hans undsättning ryckte socialdemokrater och borgerliga radikaler, som förmenade, att Stauning—Munchs regering icke var skyldig att bokstavligen följa Folketingets resolution den 19 januari 1940 utan kunde handla så som den ansåg bäst för Danmark. Alsing Andersen tog själv till orda i ett långt anförande och gjorde sig inga självföreläuser, utan betygade att han i det sista hade hoppats att Danmark genom »försiktigheten» skulle skonas. För övrigt var det enligt hans åsikt icke den lantmilitära övrrumpningen utan bombflygshotet mot det oförberedda Köpenhamn som framtvingade kapitulationen.

Den 9 april 1940

Eljest framkom i debatten¹ intet nytt utöver innehållet i de refererade reservationerna. Man tröstade sig också med att beredskapen var lika dålig i Norge och i Sverige icke stort bättre mot Tyskland. Danmarks belägenhet var en konsekvens av Stauning—Munchs politik, som fått folkflertalets förtroende, och förty kunde dess verkställare icke ådra sig ett ansvar att straffrättsligt utkrävas. Historien finge döma i sista instans. I motsats till de norska vänsterpartierna undveko de realistiska danskarna att driva den falska doktrinen att det var neutraliteten som sådan och icke dess klena militära försvar, som vållade olyckan den 9 april. — En taktisk fint, som skall tjäna det dubbla syftet att *dels* dölja nämnda partiers skuld till att Norges militärpotential då innehade bottenrekordet i Europa, *dels* motivera, varför Norge hellre anslöt sig till den vid årsskiftet 1948—49 ännu blott påtänkta Atlantpakten än till den skandinaviska militärunion i neutralitetens eller bättre: alliansfrihetens tecken, som då erbjöds av Sverige.

På Alsing Andersens inlägg lät det som om han vore beredd att inför en ny påfrestning tillstyrka samma förfarande. Från oppositionen betonades blott att efter Danmarks anslutning till Atlantpakten ett nytt 9 april vore otänkbart. Men den garanterar blott Danmark ett någorlunda betryggande skydd, när genom historiens ironi den västtyska upprustningen blir färdig, och kan icke heller på förhand materiellt och moraliskt skydda Köpenhamn mot ett nutida luftbombardemang. För Sveriges del har dock statsminister Erlander vid en interpellationsdebatt i andra kammaren i fjol våras om atombomben avgivit en högtidlig försäkran om motstånd i alla lägen, vari partiledarna instämde. Tyvärr nödgas man spørja, om det alltjämt är »something rotten» på denna förvisso ömtåliga punkt i dansk försvarsvilja.

¹ Som underlag för denna översikt av debatterna i folketinget har tjänat tidskriften »Nordisk kontakt, Parlamentarisk orientering», som nu utkommit på ett berömvärt initiativ av Nordiska rådet.